

RÉVAI JÓZSEF

A 48-as legenda

Révai József alább következő — mindeddig kiadatlan — cikke figyelemre méltó dokumentuma a magyar marxista történeti irodalomnak. A cikket Révai magyarországi börtönévei (1931—1934) alatt írta, minden jel szerint 1931 második felében vagy 1932 első hónapjaiban. A szövegből kiderül, hogy Révai eredetileg a „Szabó Ervin helye a magyar munkásmozgalomban” c., a Társadalmi Szemle 1931-es évfolyamában részletekben közölt tanulmány közvetlen folytatásának szánta. A „Szabó Ervin helye a magyar munkásmozgalomban” c. írás utolsó részében Révai arról írt, hogy cikksorozatát tovább kívánja folytatni. A Szabó Ervin tanulmányban ugyanis Szabó Ervin nézeteinek általános közgazdasági, államelméleti és politikai vonatkozásaival foglalkozott, csak utalt arra, hogy Szabó Ervin 1848-ról szóló értékelése is helytelen, s hogy erről „cikke további részében” kíván részletesen szólni.

A folytatás, amint látható, el is készült, de publikálásra nem került. Ennek oka ismeretlen, — csak feltételezéseinket jelezhetjük. A közlés elmaradása valószínűleg nem külső mozgalmi okra vezethető vissza: a Társadalmi Szemle akkor még megjelent, 1932 tavaszán-nyarán Révai még írt a folyóiratba. Valószínűbb az a feltevés, hogy időközben Révai behatóan kezdett foglalkozni — ahogy e cikkében is írja — „a magyar történelemnek ezzel a tudományos marxista feldolgozást önmagában is megérő második forradalmával”. A munka eredménye 1932 őszére a „Marx és a magyar forradalom” c. nagyszabású tanulmány lett, amelyhez ez a rövid cikk legföljebb valamiféle bevezető lehetett volna. A nagy tanulmány sokkal sokoldalúbb, árnyaltabb képet rajzolt az 1848-as forradalomról. Ez a cikk lényegében csak néhány alapkérdés fölvetésére vállalkozott: annak hangsúlyozására, hogy a magyar 1848 progresszív, polgári forradalom volt, s hogy nemzeti függetlenségért folytatott küzdelme is ezt a polgári jelleget támasztja alá. Nem szólt még érdemben koncepciója fontos eleméről: a nemesség polgári, polgárságot pótló szerepéről, s ez a hiány a további kutatások fényében túlságosan problematikusnak tűntethette fel előtte cikkét. Nem zárhatjuk ki azonban annak lehetőségét sem, hogy Révai ezt a cikket is közlésre szánta, s ennek — az eredeti terven túlnövő — folytatásaként írta meg a „Marx és a magyar forradalmat”.

Bárhogy is van, a cikk jelentőségét húzza alá, hogy — eltekintve korábbi, 1929 őszi „Harcoljon-e a munkásság Trianon ellen?” c. írásától, mely sokat foglalkozik 1848-cal — Révainak ez az általunk ismert első, kifejezetten 1848-ról, pontosabban: 1848 historiográfiájáról szóló írása.

Érdekes a cikk ideológiai-politika szempontból is. A nemzeti kérdésben — régebbi, Trianonnal kapcsolatos szektásan internacionalista álláspontját korrigálva — elmozdul a holtpontról, s a marxista forradalomszemléletet alkalmazza,

illetve állítja helyre, szemben Szabó Ervin nézeteivel. Az a megállapítása, hogy a magyar 1848 polgári forradalom volt (noha nem népforradalom), nem volt újdonság a magyar kommunista mozgalomban: Kun Béla is ezt hirdette, sőt, részben erre alapozta koncepcióját: mivel már volt polgári forradalom Magyarországon, csak közvetlenül proletárforradalom lehetséges. Ami újat ehhez Révai hozzáadott, az a nemzeti kérdés új kezelése, valamint a magyar burzsoázia és a nemeség kapcsolatának olyan ábrázolása, amely — Kun egyoldalú álláspontjával szemben — a realisabb „két uralkodó osztály” elméletét kezdte visszacsempészni a kommunista politikai gondolkodásba.

A cikk magán viseli születése körülményeit, az akkori mozgalmi kereteket és felfogásokat. Ennek tudható be a szociáldemokrácia sommás elítélése (így többek között 1905-tel kapcsolatos politikájának leegyszerűsítése), a 48/49-hez mint progresszív történelmi hagyományhoz való kommunista viszony felemás beállítása; innét a magyar polgári történetírás *minden* irányzatának radikális bírálata, Szekfű fasisztaként való emlegetése (noha nem feledhetjük, hogy a cikkben a „Három nemzedék” Szekfűjéről van szó) stb.

A cikket a MTA Könyvtára Kézirattára őrzi, Ms 10. 469/6 jelzet alatt. A kézirat géppel írt, de a jelek szerint nem magyar írógépen: Révai valószínűleg később, de nem sokkal azután irathatta le, hogy 1934 májusában a Szovjetunióba érkezett. (A cikk egyes részeit később más írásaiban többször felhasználta.) A lapalji jegyzetek Révaitól származnak, csak a számozást tettük publikálásra alkalmissá. Ezenkívül néhány kirívóan értelemzavaró helyen a központozást egészítettük ki. A rövidítéseket, amikor a szövegben először merülnek fel, kiegészítettük és szögletes zárójelbe tettük.

Lackó Miklós

Az 1848/49-es forradalommal Sz. E. [Szabó Ervin] nemesak és nem elsősorban a marxista történettudomány szempontjából foglalkozott. Ami őt arra készítette, hogy közel 1 1/2 évtizedig — a Válog[atott] Művekben 1903-ban jelent meg a Neue Rheinische Ztg. [Zeitung] Magyarországról szóló cikkeihez írt előszava, a halála után megjelent „Társad[almi] és pártharcok az 1848/49-es forradalomban” c. könyvét pedig 1917-ben (?) fejezte be — foglalkozzék a magyar történelemnek ezzel a tudományos marxista feldolgozást önmagában is megérő második forradalmával, az a munkásosztály nevelésének szempontja volt.

A munkásosztálytudat fejlesztésében a különböző országok munkásmozgalmában mindig nagy szerepe volt az uralkodó osztály *történelmi legendái* elleni harcnak. Marx és Engels 1848-ban a berlini népeknek azt a tétét, hogy összetörte az 1812/14-es Napóleon ellen vívott „felszabadító háborúnak” győzelmi jelvényeit, mint „a szégyenletes német múlttal” való gyökeres szakítást üdvözölték, mint csapást a német sovinszta-romantikus francia ellenes legendára. Tapsoltak, mikor a francia kommün 1871-ben ledöntötte a Napóleon-legendának, a francia gloire legendájának Vendôme-téri oszlopát. Amikor az egész német burzsoázia a kis-német egység megteremtője, Bismarck lábai előtt feküdt és a német történettudomány a junker Poroszország nemzeti „hivatását” zengte: Mehring ízekre szedte szét a porosz abszolutizmus „német nemzeti” céljairól szóló II. Frigyes-legendát. Amikor Lengyelországban a múlt század végén az a veszély fenyegetett, hogy a munkásmozgalmat megfertőzi a kispolgári nacionalizmus mérge, akkor R. Luxemburg, harchan ez ellen a méreg ellen, kikezdte a XVIII—XIX. század lengyel felkeléseinek emlékét és mert ezeknek a felkeléseknek a tekintélyét Marx és Engels nézetei támasztották alá, Mehring, R. Luxemburggal szövetségben — nem riadt attól vissza, hogy szembeszálljon Marx és Engels-nek a lengyel fejlődésről vallott nézeteivel.

1903-ban, de már előbb, a 900-as években, a kapitalizmus imperialista fordulóján vette kezdetét Magyarországon az a válság, mely többé vagy kevésbé heves formában, hosszabb v.[agy]

rövidebb megszakításokkal egy évtizedig eltartott és amelyet csak az 1912/14 évek világpolitikai válsága (balkáni háború és a világháború közvetlen előkészítése) simított el. Ebben a válságban — a munkásság, különösen a mezőgazdasági munkásság kegyetlen üldözése mellett — 2 kérdés játszotta a főszerepet: az uralkodó rétegnek a Habsburg-abszolútizmussal folytatott civakodása felvetette Ausztria és Magyarország kapcsolatainak, a dualizmusnak kérdését. Ugyanakkor a Magyarországon elnyomott nemzetek mind hevesebbé váló harca a magyar imperializmus ellen: felvetette a nemzetek viszonyának kérdését a történelmi magyar államhoz. Az Ausztriával való kapcsolat és az ún. „nemzetiségekhez” való viszony: ekörül a két központi kérdés körül tomboló harci zaj közepette kellett vívnia a magyar munkásságnak a maga osztályharcát. És mindkét kérdésben a magyar uralkodó osztály a harc kosztümjeit, jelszavait, csatakiáltásait 48 tárházából kölcsönözte. 48/49 harca a Habsburg-abszolútizmus ellen a magyar függetlenségért szolgáltatva a kiindulópontot, az ösztönzést, a történelmi indokolást a Habsburgokkal való eme civakodás számára, a XIX. század imperialista fordulóján. 48 harca az ellenforradalmi szláv népek ellen, az osztrák abszolútizmus és orosz cárizmus eme szövetségei ellen pedig a román, a horvát, a szerb, a tót nép önmegvédelméért folyó küzdelmei ellen szolgáltatva a történelmi talajt és jelszavakat (pánszlávizmus).

Vajon ilyen körülmények között a 48-as legenda ellen nem kellett-e éppen úgy fellépni, mint ahogy Mehring fellépett a porosz legenda ellen, és vajon a 48-as legenda összetörése, a magyar munkásság osztálytudatának fejlesztése és a nacionalizmus mérgétől való megóvása érdekében nem volt-e kötelesség még Marx és Engels tekintélyével is szembeszállni, akik a magyar 48/49 forradalmi és a szláv népek akkori ellenforradalmi szerepéről vallott nézeteikkel (48-ban a Neue Rheinische Zeitungban) alátámasztották a 48-as legendát? Vajon akkor, amikor Ausztriában az egyes nemzetek szd. [szociáldemokrata] pártjai (a cseh, a lengyel stb.) saját burzsoáziájuk nemzeti harcának csatlósaivá szegődtek, nem az kellett-e, hogy legyen a legfőbb szempontja a tömegek marxista nevelésének: elhárítani a magyar munkásosztályról a cseh, a lengyel munkásmozgalmat megfertőző veszélyt?

Ezek voltak Sz. E. szempontjai, amikből kiindulva birkózott 1 1/2 évtizedig a 48-as legendával. De miből is áll ez a legenda? Sz. E. úgy látta, hogy főleg 2 alkotórészből. *Először*: abból a legendából, mely úgy szól, hogy 48 teremtette meg a modern, a polgári Magyarországot, mert szabad földbirtokossá tette a jobbágyságot, utat nyitott Magyarország polgári fejlődésének. A legendának ehhez a részéhez tartozik a mese arról, hogy a nemesség önként mondott le a kiváltságairól, mint kiváltságos rend önként olvadt össze a jobbágysággal polgári nemzetté. Másodszor-abból a legendából, hogy a szláv népeket 48/49-ben Magyarországon az illyr vagy orosz izgatás tette ellenforradalmi ördögökké, hogy ezek a népek tisztára cári vagy császári csatlósok lettek volna a maguk harcában a 48/49-es magyar mozgalom ellen.

De vajon hogyan lehetett 48/49 polgári átalakulás — így cáfolja Sz. E. a 48-as legendának első részét —, amikor Magyarország még ma sem polgári ország! Hogyan lehet polgári célokat, polgári törekvést tulajdonítani 1848-nak, amikor „a magyar nemzet uralkodó osztályának túlnyomó többsége, Kossuthot beleértve, ehhez a törekvéshez 1848-ban alig állott közelebb, mint 100 évvel ezelőtt, vagy ma. Nem kell egyébre utalnunk, mint arra, hogy közel 60 évvel a forradalom után, közel 40 évvel a függetlenség kivívása után még *ugyanazok a feudális vagy félig feudális elemek dominálnak az országban gazdaságilag, politikában, törvényhozásban, közigazgatásban, társadalmilag, mint 1848-ban*” (Először Engels cikkéhez a magyar forradalomról. Válog. Művek I. kötet). És hogyan lehet az, hogy Magyarországon 1903-ban — tehát akkor, amikor nemzetközileg a kapitalizmus már megérkezett utolsó szakaszába, az imperializmusba — még mindig a feudális táboron belül lejátszódó civakodás, még ha fegyveres volt is, még ha polgári köntösben lépett is fel. Nem volt itt másról szó, mint a főnemesség és köznemesség évszázados, elkeseredett, sokszor véres, de a feudalizmus kereteit túl nem haladó harcainak befejező szakaszáról.

Ha pedig a magyar 48/49-es nem volt polgári forradalom — cáfolja Sz. E. legendájának

második részét —, akkor a szláv és román felkelések nem lehettek: ellenforradalom. Hogyan is lehettek ellenforradalmiak 48-ban azok a népmozgalmak, melyeknek szociális indítóokai mai napig sem szűntek meg! Hiszen ezeknek a népeknek mai (1903) nemzeti mozgalmi és 48-as felkelései között épp az teremti meg az összekötő kapcsot, hogy parasztnépekről van szó, melyekkel szemben a magyar nemesség a nemzeti és a szociális elnyomást egy személyben képviselte? És ha ezek a népek 1848-ban az ellenforradalmat képviselő Habsburgok oldalára sodródtak is, erről éppoly kevéssé tehetnek, mint ahogy a magyar nemesség is ártatlan abban, hogy a Habsburgokkal szövetséges főnemesség ellen irányulván a küzdelme, objektíve szövetségesévé lett az európai polgári forradalomnak.

És vajon Sz. E.-nek ezek a cáfolatai nem behízeltök és megejtők-e? Számos munkással találkoztam, aki ösztönösen, anélkül, hogy talán valaha is olvasta Sz. E.-nek a 48/49-es forradalomról írt nagy munkáját, a Sz. E.-ékhez hasonló nézeteket vallott 48-ról; arról, aki olvasta, nem is szólva. Ez nem is csoda. Amikor az iskolában töléssérrrel töltik a 48-as legendának legrosszabb, mert pusztá formulákra leegyszerűsített és felhígított fajtáját, amikor lépten-nyomon, különböző születések, elhalálozások évfordulóján beleütköznek az ember még ma is a 48-as legendának abba az útszéli, abba a kinestári kiadásába, amelynek teljesen mindegy, hogy Kossuth vagy Nagyatádi sírján verklizik is el az ünnepi szónokok, és amikor — végül — a munkás is látja azt az évről-évre megisméltendő színjátékot, hogy a szd. párt 1848 március 15-ét úgy ünnepli meg, mintha ez a történelmi dátum aktuális programot is jelentene a munkásmozgalom számára és ugyanakkor a munkásmozgalom közelebbfekvő, aktuálisabb és emlékezetesebb történelmi dátum[ával] vagy hallgatással vagy nyíltan szembefordul — csoda-e ilyen körülmények között az osztálytudatos munkás ösztönös fogékonysága a Sz. E. nézetei iránt? De az osztályöszton nem elégséges iránytű az osztályharc elméletében.

Sz. E. a 48-as legendát nem látta a maga egészében, hanem csak egyes alkatrészeit és így az ő keze alatt eltorzult a kép. A 48-as legenda lényeges alkatrészei nagyjában a következők: 1. 1848 egy szeplőtlen történelmi fogantatás terméke. Mert az ún. reformkorszak, a „nemzeti ébredés” korszaka, amelyet Széchenyi 1825-ös fellépésétől szokás számítani, az égből hullott le, a „nemzeti tespedés” közepette egyszerre csak itt volt, kipattanván Széchenyi fejéből. 2. 1848-ban a nemesség önként letette a haza oltárára a maga előjogait és feudális jövedelmeit. 3. 1848/49 nem is volt forradalom, hanem „önvédelmi harc volt, a nemzet csak a maga törvényeit, jogait, alkotmányát” védte az abszolutizmus támadásaival szemben. 4. És éppen ezért 48-nak semmi köze az ugyanakkor Európában lezajló polgári forradalmakhoz, a francia, a német, az osztrák, az olasz mozgalmakkal csak külsőleges és véletlen az összefüggése.

Mint látni fogjuk, a magyar történetírás (egyik ideológiai üzeme ez a burzsoázianak) különféle árnyalatait a 48-as legenda egyes pontjait illetően komoly nézeteltérések választják el. De az első két pontban: abban, hogy a „nemzeti süllyedésre” úgy következett az „ébredés”, mint borúra a derű, és abban, hogy a jobbágyfelszabadítás a nemesi áldozatkészség műve volt, ebben teljes az egység, a liberális-kuruc Grünwald Bélától a romantikus-fasiszta-labanc Szekfű Gyuláig.¹ Grünwald Béla — (akit azért emelünk ki, mert Acsádyval együtt ő a leginkább olvasott polgári

¹ A gazdag választékból íme csak két mazsola: „az alsó tábla még 1847-ben legalább elvben kimondotta a magyar föld felszabadítását a feudalizmus korlátozásai alól, tette ezt önelhatározásból, mélyeséges politikai belátásból, a nemzeti munka tényezőinek megbecsüléséből, szóval a leg-nemesebb indítékokból s tette ezt anélkül, hogy elhatározására akárminő idegen mozgalom, a nemzetközi politika alakulata, Ausztria, vagy Nyugat-Európa viszonyainak változása a legcsekélyebb befolyást gyakorolhatott volna.” (Acsády: A jobbágytság története). „Sem a nagybirtok gazdasági politikája, sem az abszolút kormány anyagi rendszabályai, vagy pénzgazdasági előfeltételek nem hatottak a magyar lavina megindítására, hatott azonban néhány nagyobbára szegény, anyagiakkal meg nem áldott nemes ember műveltségzomja, akik véletlenül (!) megízlelvén a nyugati műveltség gyümölcseit, felismerték, hogy Magyarország mégsem az egész világ” (Szekfű: A magyar állam életrajza.)

történetíró a magyar munkások között) — „Régi Magyarországa” [és] „Új Magyarországa” között semmiféle átmenet nincs, 1848 és az azt megelőző reformkor tiszta történelmi csoda, melyet hogy mégis érthetővé próbáljon tenni, így magyaráz: „a nemzetiség eszméjével egy új, magasabb elv jutott a nemzet életébe...” És hogyan „jutott” ez az „eszme” a nemzet életébe? Úgy, hogy Széchenyi egyedül, és kizárólag Széchenyi, nem támaszkodva másra, csak a sajátmaga idealizmusára, hazaszeretetére és zsenialitására, kitűzte az 1825-ös országgyűlésen a Magyar Tudományos Akadémia alapítására évi jövedelmének felajánlásával a „nemzetiségi eszme” zászlaját. Vannak azután történetírók, akik ezzel a magyarázattal nem elégedvén meg, abban vélik megtalálni a reformkornak okait, hogy II. József iskolareformjai óta egy értelmiségi réteg nevelődött ki, amely Széchenyi újtító tevékenysége számára bizonyos háttvédelmet szolgáltatott. De hogy mi volt annak az oka, hogy ennek az iskolareformnak a számára rendelkezésre állt egy olyan nemesi réteg, mely aztán nem ment vissza az ősi kúriára gazdálkodni, hanem „értelmiséggé” lett, hogy mi volt annak az oka, hogy ez az értelmiség bele tudta eresztetni Magyarországnak nemesi talajába épp akkor a reform-eszméket, erre adós marad a válasszal az idealista történetírás, amely a XVIII. század végi „nemzeti ébredést” az irodalmi újjászületésre, az 1825-tel kezdődő reform-kort pedig Széchenyi fellépésére vezeti vissza.

Miről van itt szó? Nyilvánvalóan arról is, hogy az idealista történetírás épp a történelmi átmenetek megmagyarázására képtelen a leginkább, épp itt mond a leginkább esdőöt. De nemcsak az idealista történetírásnak erről az általános fogatékosságáról, hanem egy speciális magyar gyengeségről is szó van. Arról t. i., hogy a *polgári történetírás alábecsüli a kapitalizmus fejlődését Magyarországon, tagadja a XIX. század első felének magyar reform-mozgalmára és ami ebből következik: a 48/49-es mozgalomra vonatkozólag is annak jelentőségét, hogy a kapitalizmus betört a feudális termésgazdálkodásba és aláásta, megbomlasztotta Magyarország nemesi és jobbágyi társadalmát.* Ha a kapitalizmus behatolása a feudális Magyarország gazdaságába és társadalmába kiesik a történelmi hatóerők közül, akkor el lehet egymástól választani a „süllyedés”-nek és az „ébredésnek” a korát, olyan vastag falakkal, hogy azt egyedül Széchenyi csodatevő creje tudta áttörni. Akkor a nemesség reformer részének szerepét lehet mértéktelenül megnagyítani és idealizálni, akkor történelmi alapot nyer és szilárdabb, mint az 1789. augusztus 4-iki éjszaka nemesi áldozatkészségéről szóló francia legenda — a magyar nemesség 48. márciusi önzetlensége. De a tulajdonképpeni sajátos alapja ennek a mesének a szeplőtlenül fogant történelemről az, hogy a magyar nemesség (a gentry), amely 1867 után a nagyburzsoázia szolgálatában és nevében szállta meg az állami apparátus állásait, történelmi indokolását akarta adni a maga sajátos helyzetének Magyarország osztályuralmi gépezetében. A magyar burzsoáziának az a legfelsőbb fináncnökös rétege, amely a háború előtti Magyarországon résztvett az uralomban, soha nem emelt igényt arra, hogy ő alakítsa ki a hivatalos magyar politikai és történelmi ideológiát. A magyar burzsoáziának csak a gentry-intelligencia közvetítésével volt köze a magyar „tradíciókhoz” és nem helyezett súlyt arra, hogy a magyar történelemben felfedezze a saját nyomait.² A kapitalizmus fejlődésének alábecsülése Magyarországon, különösen pedig semmibevevése annak a szerepnek, amit a kapitalista viszonylatok a feudális társadalom megbomlasztásával 1848-ban játszottak: ideológiai kifejezője annak a leköszönésnek, amellyel a magyar burzsoázia a minél zavartalanabb profiticsinálás érdekében a földbirtokosoknak engedte át politikai képviselőtét. A politikai reprezentáció mellett természetes, hogy nem vitatta el tőlük a történelmi reprezentációt sem.

Amilyen szent volt eddig az egyetértés, annyira megoszlanak a vélemények a 48-as legenda másik két pontjáról. Forradalom volt-e 48/49? És része volt-e az európai forradalomnak? A magyar

² Jellemző, hogy a magyar gazdaságtörténelem csak a 90-es években alakult ki és akkor is alig ment túl a pusztá anyaggyűjtésen. A jobbágyság történetét tárgyaló irodalom (Acsádi, Márki, Nagy Benjamin és Sándor, Gömbös F. Albin), mely a 90-es és 900-as évek liberális fellendülésének vérszegény terméke, a 48-as jobbágyfelszabadítás kritikátlan apológiájába torkollik: a jobbágyszენvedéseket csak azért ábrázolja, hogy annál nagyobb legyen 48 dicsősége. A jobbágyság földtől való elválasztásának ábrázolása még mellékesen is alig fordul elő.

uralkodó osztály különböző csoportjainak ideológusai különbözőképpen válaszoltak ezekre a kérdésekre. Három típust lehet közöttük megkülönböztetni. Az *első*: a 67-es típus, amely a 48-as magyar forradalmat a Habsburg monarchiával egybenőtti, a monarchia gazdasági és hatalmi gépezetének részét alkotó magyar uralkodó rétegek szemszögéből ítélte meg. És ezek a rétegek tartoztak a Habsburgoknak azzal, hogy 48/49-et mint hűnös könnyelműséget elítéljék. 1849 *forradalom* volt, de éppen ezért kiesik a reform-korszakból, mint Horváth Mihály a 49-es debreceni kormány minisztere és a forradalom történetírója mondja: „nincs közöttük okozatossági kapocs”. A forradalom elkerülhető lett volna, ha Kossuth nem fejjel megy a falnak és ha a Habsburgok engedékenyebbek. Ép ezért el kell választani azt, ami 48 első felében történt, attól, ami 48 végén és 49-ben történt. Az első időszak a reform-korból folyik, annak betetőzése, a másik időszak a forradalmi talajra csúszást jelenti. Az első időszakot Széchenyi, a másodikat Kossuth, a pesti sajtó és egyletek demagógiája. Ha nincs februári forradalom, akkor nincs magyar forradalom sem, de ez csak azt jelenti, hogy az európai összefüggések okozták a magyar mozgalom forradalmi lejtőre csúszását, nem pedig azt, hogy a magyar mozgalom része lett volna ezeknek a szerkezet Európában lezajló polgári forradalmaknak. Egyszóval: kidobni 48/49-ből mindazt, ami forradalmi, megtartani belőle mindazt, ami a Habsburgokkal való megegyezésre utal, s a feudális társadalmi rend forradalmi megrázkódtatás nélküli békés átalakítására: ezt célozta az uralkodó magyar ideológiának ez a félig nemzetiszínű, félig fekete-sárga ága.

A *második* típus: a „tisztá” 48-as. Ez még azt is tagadja, hogy 49 forradalom lett volna. Magyarországon 48-ban nem volt forradalom. 48 március havában nagy átalakulás történt, de az alkotmányos tényezők közreműködésével. Később harc folyt ugyan, de a „törvényes állapot fenntartásáért” — írja Grünwald Béla, az „Új Magyarországon”. Ha a 67-es felfogás *szembefordul* 1848/49 minden forradalmi elemével, akkor ez a felfogás *letagadja* azt. És letagad minden társadalmi és politikai ellentétet a 48—49-es mozgalomban. Azokat, akik élesen és keményen harcolnak egymással, egymás barátaivá teszi. Széchenyi és Kossuth között „nem volt elvi ellentét, céljaik ugyanazok voltak s tulajdonkép nem is voltak ellenfelek”. A nemzeti követeléseket „se Széchenyi, se Kossuth, se Deák, se Dezseffy Aurél, se Eötvös József nem képviselte teljesen, de kölcsönösen pótolták egymás hiányait”. 1848-ban gyöngyörű harmónia volt mindenütt, *egy* ellenség volt csupán: az osztrák kamarilla. Ez az álláspont azoknak a magyar uralkodó rétegeknek történelmi ideológiája, melyek keveselték a magyar imperializmusra jutó részt az osztrák imperializmussal való közös zsákmányból, amelyek zúgolódtak azon, hogy a magyar csak másodhegedős az osztrák-magyar imperializmus rendszerében, amelyek tehát a Habsburgokkal való civódásaik támogatására igénybevételek ugyan a parasztság (és kispolgárság) tömegeinek mélyreható nemzeti elégedetlenségét (ezért volt szükség 48 függetlenségi ideáljaira), de maguk ijedtek volna meg legjobban, ha véletlenül úgy fordult volna a világ, hogy Magyarország kiválhatott volna a népeknek abból a börtönéből, amit az Osztrák-Magyar monarchia jelentett (ezért használhatták a 48-as kellekekből csak az alkotmányosakat, ezért sikkasztották el 1848 mellől 1849-et, ezért simították ki 1848/49 ábrázatából az osztály- és rétegharcok gazdag barázdáit).

A *harmadik* típus már a magyar fasizmus terméke, s főképvisezője annak történetírója: Szekfű Gyula. A fasizmus a fináncőke diktatúrájának politikai formája a kapitalizmus általános válságának, haldoklásának idején, amelynek *ideológiája* azonban teli van a kapitalizmus középkori minták szerint való szervezésének agyremével. Éppen ez az, amivel még a tőkés diktatúráknak ez a legnyitabb formája is leplezi a maga brutális osztályjellegét, a magyar fasizmus pedig különös bőséggel alkalmazott ilyen romantikus félfudális elemeket a maga ideológiájában: lehetővé tették ezt számára az ország félfudális maradványai, szükségessé tették a kispolgárság anti-kapitalista hangulatai. Így jött létre a fasizmusnak ez a romantikus-konzervatív történelmi ideológiája, amit Szekfű Gyula képvisel. Ez az ideológia azt a folyamatot, amely a történelmi Magyarország összeomlására vezetett, nem a világháborútól, nem a dualizmusnak a 900-as években bekövetkezett válságától, nem is az 1867-es kiegyezéstől és még csak nem is 1848-tól számítja, hanem a XIX. század 40-es éveinek attól a fordulópontjától, amikor a magyar reformmozgalom túlmélt

Széchenyin, és szembefordult vele. Széchenyi belső arisztokrata reformmunkáját ekkor váltotta fel a liberalizmus, amely a nemzeti önállóság kérdésének felvetésével *radikalizmus*sá fajult: „a magyar liberalizmus 40-es évekbeli fejlettségének fokán a francia liberalizmushoz hasonló elvi merevségű szélsőséges mozgalom, *radikalizmus* volt . . .” „Ameddig az ellenzék pozitív reformkérdésekkel foglalkozott, addig magyar talajon állott . . . a helyzet azonban megváltozott akkor, midőn az ellenzék az európai liberális opozíció programját átvéve, bekapcsolódott az általános európai mozgalmakba. A liberális ellenzék egy pillanatra sem hagyta kétségben a kormányt aziránt, hogy . . . az új magyar mozgalom csak ágát képezi az európai forrongásnak . . .” (Szekfű: Három nemzedék). A fasizmus tehát nem 1848 és 49 között húzza meg az elválasztóvonalat, hanem a „katasztrófa” eredetét magában a 48-at megelőző reformkorszakban fejezi fel. A fasizmus elveti a „48-as” álláspontot csakúgy, mint a „67-eset”. Mert ha a Kossuthék radikalizmusa Franciaországról, Deákék, Kemény Zsigmondék[é] meg Angliáról mintázták a liberalizmust: csak liberalizmus mindkettő, a liberalizmus pedig nemcsak a „49-es katasztrófa” okozója, hanem az 1918-asé is. (Az 1918/19-es bukásból feltápázkodó magyar burzsoázia mély katzenjammerrel szemléli nemcsak a közelmúltat, hanem azt az egész történelmi periódust, melynek köszönhető, hogy nemcsak a magyar kapitalizmus, hanem a magyar proletariátus is megszületett. És ennek az osztály-katzenjammernek terméke a fasiszta neo-romantika.) A fasiszta-tudomány nem keneti el a reformmozgalom vezető rétegén belüli ellentéteket, ellenkezésképp: bizonyos perverz elégedettséggel tárja fel őket; számára Széchenyi és Kossuth nem Castor és Pollux, hanem ellenséges politikai irányok képviselői. Természetes, hogy ő a reformmozgalomnak ellenforradalmi szárnyával szimpatizál.³ Ha a magyar liberális történetírás mindkét ága a 48/49-es mozgalomban azt emelte ki, ami provinciálisan magyar volt benne, a fasizmus főleg azt húzza alá, ami „idegen” volt, ami Európából származott, ami polgári volt benne.⁴

Ha közelebbről megnézzük, kiderül tehát, hogy a 48-as legenda sokkal bonyolultabb valami, mint az első pillanatra látszik és a kérdés semmiképp sem egyszerűsíthető le arra a sémára, hogy az uralkodó osztály 1848-at álarcként használja, melynek idealizált vonásai mögött elbújtatta a valódi ábrázatát. A sajátos dolgokon ép az, hogy a burzsoázia 48—49-hez való viszonyában ellentmondó elemek vannak, 48-at a burzsoázia nemcsak idealizálta, hanem el is torzította, nem csupán álarcnak használta, hanem rémképnek is. Sőt az az érdekes helyzet adódott, hogy azok, akik szégyelték, hogy 1848 nemcsak alkotmányosdi, hanem forradalom is volt, voltak 1848 „hívei”, azok pedig, akik elismerték, hogy forradalom volt, ezt vádként hangoztatták és ellene fordultak. Következésképpen a 48-as legenda korántsem hasonlítható össze pl. a porosz legendával. A marxizmus állásfoglalása vele szemben nemcsak abból kell, hogy álljon, hogy leleplezve a burzsoá idealizálást, elhatárolja magát tőle, hanem abból is, hogy leleplezve a burzsoá torzítást, szolidarizálja magát mindazzal, ami benne valóban forradalmi volt és az európai haladás sodrába esett. Mert ez az utóbbi körülmény a döntő különbség a német nép „szégyenteljes múltját” alkotó

³ Több mint 80 év késéssel adja le szavazatát a „fontolva haladó” konzervatívok mellett *Bernáth István*: A magyar jobbágyfelszabadítás eszméáramlatai. 1930 című munkájában. Ő a 48-as jobbágyfelszabadításon azt hibáztatja, amit a mai nagybirtokosok a földreformen: nem volt pénzügyileg előkészítve, hogy tehát „időelőtti” volt, amelyet a gazdasági viszonyok még nem indokoltak. Hogy milyennek kellett volna egy „lassúbb átmenet”-nek lennie, arra nézve B. ismerteti a konzervatív vezér Dezsöffy gróf 72 évre szóló megváltási tervezetét, amely időnek végén a jobbágy szabad paraszt lett volna. Vagyis 1915-re befejeződött volna a felszabadítás!

⁴ Persze ez kizárólag ideológiai jelenségekre vonatkozik, úgy hogy Szekfűnél még csak rikítóbb a kettősség a 48/49-es mozgalom feudális gazdasági bázisa és polgári-liberális felépítménye között. A fasiszta intelligencia, mint minden polgári intelligencia, fejetetejére állítja a világot és egy konkurrens ideológiát jobban gyűlöl, mint ennek az ideológiának anyagi bázisát. Így történik azután az, hogy a Magyar Szemlében (Szekfű Gyula és Bethlen István közös folyóiratában) Szekfű Gyulának megengedik, hogy a kapitalizmus történelmi mulandóságát hirdesse, ugyanakkor e folyóirat gazdasági cikkei élesen elítélik azokat a polgárokat (sőt grófokat), akik a kapitalista termelőrend válságáról beszéltek a mai krízis kapcsán. A munkamegosztás minden előtt!

szabadságháborúk és a magyar 48/49 között, amely — Marx szerint — „először fordította Magyarországra a művelt világ figyelmét”. Amazokat a cári despotizmus hegemoniája alatt a porosz király trónjának védelmében küzdötte végig a német nép, emezt az európai ellenforradalom két vezető hatalmassága, Ausztria és Oroszország ellen küzdötte végig Magyarország. Ez az, amit Sz. E. nem vesz figyelembe. A 48-as legenda elleni harc ezért nála annak következtében, hogy ő csak legkorlátoltabb megjelenési formája, csak 48 háromszínű idealizálása ellen irányította a tüzet, fölöttébb egyoldalúvá vált.

A szindikalista Sz. E. félretolta a 48/49-es forradalomból mindent, ami kivülesett a nemesség és parasztság közvetlen gazdasági viszonyának körén, más osztályvisztonnal az 1848/49-es harcokban szinte nem is foglalkozik. Ami nem paraszti „direkt akció” 1848-ban, arra eleve kijelenti, hogy nem tartozik tárgyához, mert a forradalom *politikai* oldalával szembe — már eleget foglalkoztak. Alig szükséges bizonyítani, hogy a szindikalista ökonomizmus módszerének ez az alkalmazása a történetkutatásnál korántsem marxizmus.⁵ Ha a proletármozgalmakra nézve is súlyos hiba a „direkt akció” szempontjának alkalmazása, vagyis a munkás és tőkés közti ellentét tisztán gazdasági ellentétként való felfogása, kétszeres hiba ez parasztmozgalmaknál. Mert a parasztságnál, melynek osztályhelyzete ingadozó, a tisztán „gazdasági” érdek még sokkal könnyebben vezethet a barrikádnak akár innesső, akár túlsó oldalára. Amikor Sz. E. a 48-as mozgalmak vizsgálatánál eleve kiküszöbölte azt, ami a nemes és jobbágy közötti gazdasági viszonyon túlmegy, akkor ez alapvetően megcsönkította a 48/49-es mozgalmak politikai és történelmi értékelésének mértékét. (Ami persze nem jelenti, hogy viszont a nemesi-jobbágyi viszony figyelembevétele nélkül meg lehetne szabni a 48-as forradalom szociális jellegét, mint ahogy a polgári történetírás csinálja. Az, hogy a jobbágy felszabadítás a liberális nemesség műve volt, rányomta bélyegét az egész harcra, de nemcsak ez nyomta rá.) Ha valaki — hogy egy ilyen illusztráló példát mondjunk — a nagy francia forradalom első két évét egészben véve aszerint akarná értékelni, hogy mi történt a francia faluban, akkor aligha juthatna a parasztfelkeléseket 1789/91-ben tűzzel-vassal pusztító burzsoázia láttán arra az eredményre, hogy a francia burzsoázia akármennyire is felve a baloldali radikális elemektől és ezért kompromisszumokra készen — mégis a történelem szemétdombjára dobja a francia arisztokráciát. Ha Sz. E. a forradalom jellegének meghatározásánál eleve figyelmen kívül hagyja a főszempontot: az abszolutizmussal való politikai harc természetét és Európa jelentőségét, akkor megértjük álláspontját a szláv népek mozgalmának kérdésében is. Sz. E. a szláv népek felkelésében egyszerűen paraszti „direkt akciókat” látott, Marx és Engels viszont, akik a történelmi fejlődés általános érdekeit használták értékelésük mértékéül, ezeknek a parasztnépeknek az ellenforradalommal való cimborálását látták, amin nem változtatott az, hogy ez a cimborálás „gazdasági érdekei[k]” alapján történt. Ha a parasztságot nem olyan osztály vezeti, mely a történelmi haladás hordozója, akkor a gazdasági érdekeknek ilyen összetalálkozása az ellenforradalommal mindig megtörténhetik. A középkori nagy parasztháborúkban is korlátolt „gazdasági érdekei” alapján hagyta cserben az egyik fegyveres parasztsapat a szomszédos falubelit.

Érthető mindezek alapján, hogy Sz. E. a 48-as legenda leküzdése helyett annak egy sajátos „marxista” fajtaját teremtette meg. Ez a legenda két fontos ponton érintkezik a polgárral. Az egyik: 48/49 forradalmi jellegének tagadása. Ha igaz az, hogy 1848/49 nem volt más, mint egyszerű civakodás a feudális táboron belül, ha igaz az, hogy csupán a főnemesség és a köznemesség közötti osztályharcnak volt végakkordja, akkor nem lehetett forradalom, még ha menydörgött is

⁵ Ez a szindikalista ökonomizmus csak látszólag mond ellent annak, amit első cikkemben kifejtettem arról, hogy Sz. E. túlbecsüli az erőszak szerepét. Mint rendesen, ebben az esetben is találtak a különböző előjelű letérések a marxizmus útjáról: az erőszak szerepének túlbecsülése épp abból folyik, hogy Sz. E.-ben a másik oldalon hajlandóság volt az ökonomia mechanikus értelmezésére, világnézetében is gyakran fellelhető ez a mechanikus elem. Így pl. abban az előadásban, amit a Társadalom Tud. Társaság 1904-ben rendezett vitájában a szocializmusról tartott, a munkásosztály szabadság-ideálját a „biztosított megélhetés”-ben látja, amire Gratz Gusztáv azzal válaszolt, hogy akkor a börtön sem ellenkezik ezzel az ideállal.

az ágyú és csattogott a kard. Mert forradalom csak az, ami azért idézi elő a változást a hatalmi viszonyokban, hogy szabaddá tegye a fejlődés útját egy új termelési rend számára. A *másik*: polgári viszonylatok szerepének tagadása a 48/49-es mozgalomban. A 48-as polgári legenda azért nem vett tudomást a kapitalizmus behatolásáról a feudális társadalmi és gazdasági rendbe, hogy a nemesi áldozatkészség meséjét alátámassza, a nemesi reformerek szerepét ideálisan túlozhassa. Sz. E. pedig azért, hogy Magyarország jelenkorbeli társadalmában a feudális vonások történeti eredetét kimutassa. De az eredmény az lett, hogy Magyarország átváltozott a 48-as legenda elleni harc közben a szociáldemokrácia szűzi „agrárfeudális” országává, melynek gazdasági és politikai szervezetében ugyanazok a feudális elemek domináltak 1903-ban, a kapitalizmus imperialista szakaszba fordulása idején, mint 1848-ban, az európai polgári forradalmak idején. A kapitalizmus fejlődésének alábecsülése így vezetett más-más kiindulópontokból arra, hogy találkozott egymással a magyar történelmi osztályok különleges történelmi hivatásáról szóló legenda azzal a szocdem mesével, amely szerint Magyarország nem évekkel, nem tempóban, hanem egy egész történelmi korszakkal maradt el a kapitalista nyugat mögött és ennek a hátránynak behozására át kell esnie polgári vezetés alatt lefolyó polgári forradalom.

Sz. E. gazdag anyagot tárt fel az 1848/49-es magyar társadalomban lefolyó harcokról az örökváltság, a kármentesítés, a közteherviselés kérdései körül, a maga tételének bizonyítására. De ezek a sokszor marakodásszerű harcok a kármentesítésnek szinte minden filléréjéért, a szenvedélyes verekedés a jobbágyfelszabadítás révén veszendőbe menő paraszti föld minden darabkájáért, ez az elkeseredett viaskodás az utolsó évszázad nagy földrablásaiban rabolt jobbágyföldek megtartásáért csak annak szemében tudja lerontani 48/49 heroikus forradalmi erőfeszítéseit (a forradalom egy bizonyos szakaszában), aki egy polgári forradalom idealista álarcra, világmegváltó jelszavai mögé tekintve — *mást vár!* Nem! A kármentesítésért, az elrablott legelőkért folytatott viaskodás nem bizonyíték amellett a tétel mellett, hogy 1848/49 nem volt polgári forradalom, hanem nemesi marakodás volt. Mert ha így lenne, akkor a nagy francia forradalom is csak a Jakobinusok uralmától, 1792-től kezdve volna polgári forradalomnak nevezhető: 1789 nyarától 1792-ig ugyanaz az alkudozás és marakodás folyt a feudális terhek megváltása körül. A feudális terhek *forradalmi* elsöprése nem kritériuma annak, hogy egy forradalom osztályjellege polgári-e, hanem csak annak, hogy egy polgári forradalom *plebejus* módon forradalmi-e, demokratikus népforradalom-e? A magyar 48-as forradalom nem volt plebejus forradalom, de ebből még nem következik, hogy nem volt polgári forradalom se.

Sz. E. felfogása 1848/49-ről azonban nemcsak a kapitalista fejlődés alábecsülése, az imperialista fejlődésről való megfeleledkezés révén támasztotta alá a szociáldemokráciát, hanem még egy olyan kérdésben is, mely nem kis fontosságú volt sem a háború előtti, sem a mai Magyarországon: a nemzeti kérdésben. A nemzeti kérdés volt egyik indító oka annak — mint fentebb rámutattunk —, hogy Sz. E. harcolni kezdett a 48-as legenda uralma ellen. Ha csak arról lett volna szó, hogy kimutassa, hogy 1848/49-hez képest a szláv népeket illetően gyökeresen megváltozott a helyzet, akkor igaza lett volna. De Sz. E. elkövette azt a hibát, hogy nem vette észre, hogy a háború előtti Magyarországon nem egy, hanem két nemzeti kérdés volt: a román, a tót, a szerb, a horvát, a német, vagyis az elnyomott nemzeti népek kérdése mellett még egy *magyar nemzeti* kérdés is. Sz. E. nem látta, hogy a dualizmus elleni „közjogi” köntösben fellépő harcban az imperialista kartellben való részesedési kvótáért paraszti (és kispolgári) tömegek is résztvesznek, amelyek nem a „kvótáért” harcolnak, hanem a Habsburg monarchia imperializmusa által rájuk rakott terhek ellen, amikor a függetlenségi zászló alá sorakoznak. Sz. E. ebben a harcban épügy nem látta meg a polgári-forradalmi elemeket, mint ahogy nem látta meg a 48/49-es harcban a nemzeti függetlenségért, a legsajátosabb, a legigazibb polgári forradalmi elemet. Ez a harc nála 48-ban épügy, mint a 900-as években, épp a mozgalom nemesi, középkori jellegére nézve volt bizonyíték. „A magyar forradalom csak annyiban nevezhető csak polgárinak, amennyiben a jobbágyfelszabadítás a liberális gazdasági rendszer egyik járuléknak mondható . . .” (Társadalmi és pártharcok, 53. l.) Következésképpen: a nemzeti függetlenségért való harc nem volt polgári és nem volt forradalmi!

A közömbösség a magyar nemzeti kérdéssel szemben 1903-ban tette Sz. E.-t közömbössé a nemzeti kérdés magyar vonatkozásai iránt 1848-ban is. A nacionalizmus mérgével szemben akarta immunissá tenni a magyar munkásságot; de az ellenméreg, amit adott neki, egy másik betegségre oltotta be: a paraszti (és kispolgári) tömegek nemzeti harcával szemben elfoglalt ellenséges semlegesség betegségével. A nacionalizmus zátonyának elkerülése a másik oldalon lemondásra vezetett a polgárság [helyesen: a proletárság] hegemoniájáról a nemzeti kérdésben, — kispolgári tömegek szövetségének megszerzéséről. Ezzel Sz. E. — annak ellenére, hogy az ő kiindulópontja mérföldekre esett is a szocdem. párt kiindulópontjától — lényegében mégis elméletileg előkészítette a szocdem. párt Kristóffy-taktikáját. Ez abból állt, hogy a szoc. dem. párt az általános választójog *igéret*[e]. fejében szövetkezett a szocializmussal kísérletező Habsburgokkal (illetve magyarországi helytartó-jukkal, a Fejérváry—Kristóffy-kormányval) az első orosz forradalom évében, és ezzel nemcsak elszigetelte a magyar munkásságot a nemzeti célokért becsületesen küzdő paraszti (és kispolgári) tömegektől, hanem egyenesen beletaszította őket a „közjogi” harcban csak a mögöttük masírozó tömegek nemzeti törekvéseinek minél hasznosabb elárulására alkalmas leső „nemzeti” koalíciós pártok karjaiba. Nem a szocdem. párton múlt, hanem a Habsburgokon, hogy a dinasztia 1905-ben nem a munkássággal töltötte be azt a szerepet, amit 1846-ban az ukrán jobbágyok, 1848-ban a szláv parasztok játszottak a lengyel és a magyar forradalmi mozgalmak ellen.⁶ Vajon nem ez az elméletileg Sz. E.-től kiinduló közömbösség volt-e az, ami öröklődött a legutóbbi évek baloldali munkásmozgalmában a trianoni rabló-békeszerződés elleni forradalmi harctól való vonakodás formájában?

A munkásosztály számára a magyar nemzeti kérdés szempontja az, ami a Sz. E. nézeteivel való tudományos polémián túl, elsősorban érdemessé teszi, hogy a 48/49-es forradalom tanulságait felidézze a maga és mai vagy holnapi szövetségesei számára. Nem árt felidézni egy olyan mozgalom tanulságait, mely fegyverrel a kézben és az európai forradalmi mozgalom szövetségeseiként küzdött a nemzeti függetlenségért, mégha ez a küzdelem teli is volt következetlen félszeggel és még ha ezt a szövetséget meglazította is „a parókájuk porának rohanó” magyar táblabírák templomtoronyperspektívája — nem árt felidézni akkor, amikor a magyar fasizmus az éveken át tartó revíziós harangzúgás és harci „riadók” után, kikötött —, mert pénzre volt szüksége — a trianoni béke fenntartásáért állig fegyverben örökdő hatalomra való „orientációnál”. Persze nem arról van szó, hogy a munkásság 48/49-et besorozhatná a maga történelmi emlékei közé, (ezt csak csinálja tovább a szociáldemokrácia) nemesak azért nem lehet erről szó, mert nem saját osztályának története, hanem azért sem, mert — mint látni fogjuk — 1848/49 nem volt *népforradalom*. Arról sincsen szó, hogy a munkásságnak a maga cselekvése számára 48/49 forradalmi cselekvésében kellene a történelmi igazolást keresnie. A munkásságnak nincs szüksége arra, hogy holmi történelmi jogokkal támassza alá azt, amire a jogosultságot egyedül osztályérdeikeiből származtatja. Amikor mégis rámutat arra, hogy íme Kossuth sem Verbőczy Hármaskönyvének korlátai között igyekezett megmenteni a hazát, akkor ezzel főleg parasztok, kispolgárok, a dolgozó intelligencia felé fordul, akik ma már érzik, hogy a fasizmus eljátszotta játékait anélkül, hogy egy lépéssel közelebb vitte volna Trianon teremtette nemzeti elnyomás megszüntetéséhez, — de attól még visszariadnak, hogy felismerjék a munkásságban a magyar nemzeti kérdés megoldásáért való harc vezetőjét.

⁶ Ez az analogia persze csak fenntartással érvényes. 1846-ban és 48-ban *forradalmi* volt a paraszton uralkodó osztály, 1905-ben azonban tetőtől-talpig reakciós.